

Medskapande design utvecklar social upphandling?

Hur det kom sig att ett uppdrag i det kommunala bolaget Utveckling Nordost om att utveckla metoder för delaktighet och invånardialog landade i social upphandling och vad detta har med begreppet *omgestaltning* att göra.

AV JENNY STENBERG

Ett av resultaten från pilotprojektet Den lärande staden¹ var att kommunen i sitt EU-finansierade projekt Utveckling Nordost² anställde en person under 2012-2013 med uppgift att i Hammarkullen utveckla metoder för delaktighet och invånardialog. Uppdraget att implementera kunskap om sådana metoder i stadsdelsförvaltningen Angereds ordinarie process – med tanken att hela staden skulle kunna dra lärdom och möjligen inkorporera dem i sina vardagliga arbetsmetoder – var med andra ord ett uppdrag att bidra till *omgestaltning*³ av stadsdelsförvaltningen. Satsningen hängde nära samman med att kommunen centralt höll på att utveckla sin syn på medborgardialog i stadsutvecklingsprocesser vilket fått avtryck i kommunens budget och i att man utarbetat modeller för hur sociala aspekter och barnperspektiv kan

Jenny Stenberg är
forskare inom arkitektur
och planering och
anställd som docent på
Chalmers Arkitektur

inkluderas i planering.⁴ På lokal nivå märktes denna satsning i hur stadsdelarnas reglemente förändrades 2011 då stadsdelsnämnderna fick ett tydligt delansvar för medborgardialog vid utformning av fysisk miljö – något som legat på centrala facknämnder tidigare.

Uppgiften att utveckla invånardialog var ett av den nyanställdas ansvar men hon fick även uppgiften att genomföra ett delprojekt kallat Forumtält på Hammarkulletorget. Idén till tältet kom in hastigt i EU-ansökan som ett resultat av att pilotprojektet Den lärande staden uppmärksammade att det inte fanns några projekt om Hammarkullen utan bara i Angereds centrum och Bergsjön. Detta trots att invånare i Hammarkullen under många år protesterat mot att torget, med dess enda spårvagnshållplats för de

8 000 invånarna, förlorat en efter en av dess offentliga service och att torget på grund av detta tillbakadragande av samhällets närhet och omsorg tenderade att bli en plats som fungerar som en barriär mellan hållplatsen och kringliggande bostäder snarare än som en plats för samling och trygghet. Idén med forumtältet var alltså att det skulle kunna användas gratis av invånarna och det skulle utvidga användningen av torget och attrahera fler att vara där.

Dessa två ansvar, att utveckla praxis för invånardialog i stadsdelen Angered och lära om detta bland annat med hjälp av forumtältiden i Hammarkullen, var ingen lätt uppgift. Till förklaringsgrunden hör att stadsdelen samtidigt genomförde en nedskärning som bland annat resulterade i en omfattande omorganisering av skolorna och den drabbade Hammarkullens skolor särskilt hårt. Lärare beskrev processen som den mest omstörtande förändring de upplevt på 25 år och protesterade kraftigt. När den ansvarige för forumtältiden så i dialog började diskutera hur idén skulle kunna realiseras var det unisona svaret: inte en chans, bygg det inte, det kommer att brinna, lämna hellre tillbaka pengarna!

Denna realitet blev startskottet för en designprocess där invånare och lokalt anställda i Hammarkullen har deltagit. Processen pågår fortfarande och vi kan här därför inte dra slutsatser från själva resultatet, som förväntas vara färdigbyggt under hösten 2013, men självklart går det redan nu dra lärdomar av hur själva processen fungerat. Det första problemet var att få ett godkännande från Tillväxtverket om ändrad användningen av medlen. Detta var ett motsträvigt och tidskrävande arbete men det lyckades. Parallellt genomfördes fler intervjuer med lokala aktörer, boende såväl som verksamma, om vad som skulle vara bra att göra istället för ett forumtält på torget. Av olika

skäl hittade man inte en framkomlig väg att göra något annat där och valde istället den stora parken mitt i området som har ett eftersatt underhåll sedan många år. Park- och naturförvaltningen blev därmed involverad i projektet. Det fanns idéer om att göra någon slags scen men för att inte begränsa tankarna fick projektet namnet Uteplatsen – en pendang till Mötesplatsen som hade sin verksamhet i den lilla röda stugan mellan parken och torget.

Medskapande design – från metoddänkande till processtänkande

Två arkitekter kunniga i medskapande design genom Chalmers Arkitekturs internationella masterkurs Suburbs⁵ i Hammarkullen engagerades. Medskapande design innebär, med inspiration från den sydafrikanska arkitekten Carin Smuts,⁶ att man genom att använda olika verktyg och metoder för dialog med invånare formar en designprocess där kunskap och åsikter från de boende tas med i processen. Man skapar alltså som arkitekt, planerare, landskapsarkitekt, ingenjör med flera designprofessioner, sina förslag till utformning av fysisk miljö med invånares hjälp.

Arkitekterna formade en designprocess som pågick under två månader i sin aktiva medborgardialogfas. Detta kan inte återges i sin helhet här men arkitekterna förde organiserad dialog om designen med invånare vid åtta olika tillfällen. Sedan överlämnades förslaget till den ansvarige på Park- och naturförvaltningen för upphandling. Särskilt två av de verktyg som arkitekterna använde gav upphov till mycket intressant kunskapsproduktion, jag återkommer strax till det. Jag vill först lyfta perspektivet ovanför metodnivån och göra det tydligt att de verktyg som använts var en del av en *process* och att ansvaret för att forma *den* också ingår i arkitekt/planerar/design-professionen (se bild 1 för beskrivning av processens sju faser).

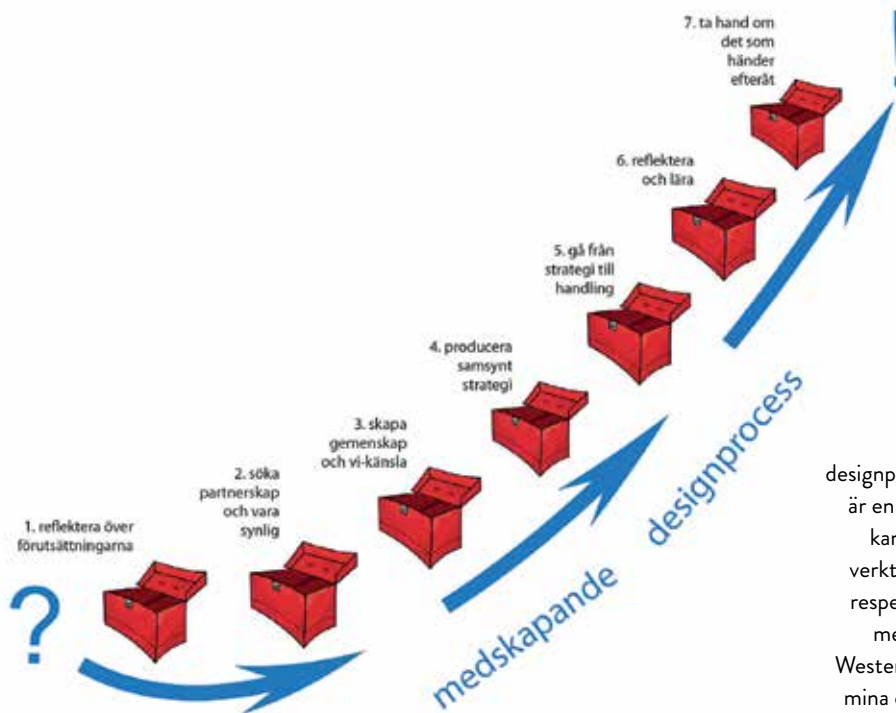

Bild 1 De verktyg och metoder som designprofessionerna använder för medskapande är en del av en process med olika steg där man kan se varje steg som en låda fylld med olika verktyg formade för att leda till de syften som respektive steg har. De sex första stegen finns med i boken *Metoder för möten* (Ranger & Westerberg 2004) och det sjunde tillkom efter mina erfarenheter av medborgardialogprojekt i Biskopsgården 2006. Bild: Jenny Stenberg.

Normalt är arkitekter och planerare involverade endast för delar av denna process, ibland endast för en av processens faser nämligen »att skapa samsynt strategi«. Baserat på en mängd dialoger med olika typer av aktörer resulterar sådant arbete vanligtvis i ritningar/planer. Begränsningen av ansvaret innebär att de varken har tid (ekonomiska resurser) eller mandat för att blanda sig i övriga delar av processen. Detta vore inte ett problem om det fanns någon annan som tog helhetsansvar men i dag är det oftast ingen annan profession som gör det – åtminstone inte när det gäller involvering av medborgare i design- och planeringsprocesser. När det gäller Uteplatsen ser det dock annorlunda ut och det är detta som kanske är mest intressant att ta lärdom från! Dialogerna som genomfördes av de två arkitekterna är visserligen relativt samlat till mitten av den process som beskrivs ovan. Men det uppdrag som den anställde i Utveckling Nordost har att implementera kunskap om medborgardeltagande i stadsdelsförvaltningens ordinarie process gör att hon har ansvar för och mandat att hantera hela processen.

Vad innebär det då i praktiken? Först och främst var detta viktigt om man ser till början av processen: att reflektera över förutsättningarna och bestämma agendan. Det hade varit mycket svårt för henne att ens få initiera en diskussion om ändring av användningen av EU-medlen utan detta mandat, än mindre påverka så att det faktiskt gick igenom. Här spelar hennes dubbla kompetens som socionöm och arkitekt stor roll. En person med bara designutbildning hade möjligen inte klarat denna uppgift som innebar en svår balansgång mellan olika perspektiv. Samtidigt var designprofessionen en viktig tillgång då den tillförde en medvetenhet om vikten av samspel mellan fysisk och social miljö.

Även om man ser till slutet av processen är hennes mandat att hantera hela processen mycket viktigt. Det sista steget, »ta hand om det som händer efteråt«, är nämligen extremt vanligt att ingen gör. Vanligtvis, åtminstone när det gäller planeringsprocesser där medborgardialog ingår, innebär det att återkopplingen är svag eller obefintlig. Man förbrukar därmed det

FOTO Jenny Stenberg

Till vänster

Den slutliga utformningen av Uteplatsen presenterades på en utställning vid hållplatsen. Val av plats hade betydelse, hållplatsen tillhör inte någon särskild av aktörerna, den är invånarnas såväl som tjänstemännens plats. En Mellanplats formades genom den tillfälliga utställningen – en plats som uppmuntrar till lyssnande, nyfikenhet, respekt och förtroende. Där tog diskussionen om social upphandling fart. På bilden diskuterar konstnärer Uteplatsen med en av arkitekterna.

Under

Så här i fullskalemodell presenterade arkitekterna designförslaget för involverade invånare och andra nyfikna i mitten av processen. Det som syns på bilden föreställer en bänk framför scenen.

FOTO Jenny Stenberg

förtroende som processen byggt upp – en oåterkallelig handling – och bidrar till en upprepning av den så vanligt uttryckta slutsatsen vid utvärderingar att det finns en »projektrötthet« hos folk. Egentligen handlar det inte om en trötthet över projekt, tror jag, utan om en ilska över att folks insatser inte görs till del av en process och att denna process inte är välorganiserad.

När det gäller Uteplatsen är det sista steget, »ta hand om det som händer efteråt«, nu pågående (våren 2013) och det är av största vikt att den anställde i Utveckling Nordost har mandat att vara aktiv part även i den delen av arbetet, trots att det är Park- och naturförvaltningen som har det formella ansvaret för genomförandet. Denna samverkan mellan dem kan ses som ett exempel på vad det nya reglementet för stadsdelarna för med sig: samarbete istället för uppdelning, inkludering istället för utestängning. För att belysa vikten av att i Uteplatsprojektet »ta hand om det som händer efteråt« återvänder vi till två tillfällen då intressant kunskapsproduktion skedde:

Det första tillfället var på en workshop då få deltagare förväntades komma men överraskande många kom, 21 invånare. Åtta av dem var konstnärer aktiva i Hammarkullen sedan två år i ett regionstött projekt – ett av få initiativ där invånare hade makten över pengarna och inte tjänstemän. Konstnärerna uttryckte stor irritation över att deras professionella kunskap negligerats i ett av Utveckling Nordosts projekt, nämligen den konstnärliga utsmyckningen av hållplatsen i Hammarkullen. Istället för att engagera dem hade man utlyst en internationell tävling och när konstnärerna såg det färdiga resultatet av den kunde de inte förstå varför. Denna kritik kände många redan till men det som var intressant var att konstnärerna

nu ändå valt att komma för att bidra med sin kunskap vid designen av Uteplatsen. En förtroendeskapande handling som krävde ett snabbt men ändå noga övervägt bemötande från arkitekterna. De som höll i workshopen styrde därför in aktiviteterna så att de skulle stärka konstnärerna professionalitet och göra deras röst hörd. Detta var ett intressant exempel på hur så kallad *deep democracy approach*⁷ inkluderar den »negativa rösten« i processer, inte bara för att slippa »få kniven i ryggen« efteråt (kan jämföras med tanken att ha dialog bara för att förhindra överklagan i planeringsprocesser), utan för att den kunskap som »nej-sägaren« för fram, är något som alla andra faktiskt till viss del kan hålla med om – även om den åsikten kanske är omedveten. Det finns mer att läsa om deep democracy i kapitlet *Democracy is hard to love*.

Redan innan denna workshop hade en diskussion uppstått om att invånarnas aktiva deltagande även vid *byggandet* av Uteplatsen skulle vara önskvärt, detta inspirerat av Carins Smuts som i sina projekt i fattiga townships i Kapstaden inte bara tvingas söka extern finansiering för byggnaderna för att något över huvudet ska byggas där utan även ofta agerar byggherre och engagerar invånare som kontrakterade entreprenörer i byggprocessen – en slags social upphandling. Under kvällens gång blev det mer och mer tydligt att ett sådant perspektiv verkligen är viktigt också i Hammarkullen där många människor är arbetslösa trots att de vill vara med och bygga samhället.

Diskussion om social upphandling tog fart vid nästa möte: på utställningen i hållplatsen dit inte bara invånare kom utan även kommuntjänstemän på olika nivåer med ansvar för medborgardialogfrågor. Park- och naturförvaltningen kom exempelvis dit med det

Innebär det att kommunen är beredd att pröva en utvecklad form av social upphandling? En form där kommunen i dialog med lokala aktörer hittar ett sätt där »de goda krafterna« engageras i Uteplatsens byggande?

glada beskedet att de också fått en budget för åtgärder i parken och alltså kunde utöka projektet. Deltagare från Utveckling Nordost och från stadsdelsförvaltningen var där. Samtalet pågick i små grupper och folk flyttade runt mellan grupperna beroende på vilka som stannade till. Konstnärerna hade vernissage i Mötesplatsen strax intill men blev hämtade för att kommentera skissen. De tyckte om designen och ville fortfarande gärna bidra till att bygga med sin professionella estetiska kunskap. En anställd från fritidsgården kom förbi och uttryckte mycket tydligt att om en vanlig entreprenör får bygga Uteplatsen kommer platsen mycket snabbt intas av »the bad guys« vid och runt torget, det vill säga av de som säljer droger och hotar folk. Han var orolig över situationen i stadsdelen och över att kommunen fortsätter att skära ner och försämra förutsättningarna istället för att satsa både på akuta situationer och förebyggande.

Det var i ljuset av dessa röster diskussionen om social upphandling tog fart och allt framstod som möjligt. Alla var överens om att rätt sorts social upphandling är viktigt och att det nog inte finns några särskilt stora hinder för att förverkliga det. Det är intressant att fundera på varför denna möjlighetskänsla blev så stark just där och då. Delvis har det att göra med timing. Konstnärerna fanns i närheten, kanske hade de inte kommit annars, och deras närvaro och kommentarer påverkade. Ungdomsarbetaren var på väg hem, han hade troligen inte dykt upp annars, och hans oro var påtaglig och smittade. Tjänstemännen kom dit för att glädjas över designens färdigställande, man hade ingen särskild agenda där, det var fredag eftermiddag och man hade nästan tagit helg – det påverkade diskussionsklimatet positivt. Jag tror dock även att platsen hade stor betydelse. Den tillhör inte någon

särskild av aktörerna, den är invånarnas såväl som tjänstemännens plats. Chefen för Utveckling Nordost äger den inte och heller inte kvinnan som ledde Uteplatsprojektet eller arkitekterna – deras utställning lånade bara platsen tillfälligt. Vem som helst kunde säga vad som helst utan att fråga någon om lov. Det fanns inga tidsbegränsningar för hur man fick tala med varandra eller en agenda som bestämde vad som skulle diskuteras. Akustiken var hemsk om alla skulle höra alla, men bra om man ville prata i smågrupper. Det fanns ingen möblering i rummet som gav någon person fördel framför någon annan. Det var en plats att vara spontan på och testa idéer. Ur ett reflekterande perspektiv kan dessa omständigheter beskrivas som att ge form åt ett mellanrum eller *Mellanplats* så som beskrivits i ett tidigare kapitel. En plats som uppmuntar till lyssnande, nyfikenhet, respekt och förtroende.

Social upphandling

Vi återvänder till social upphandling, vad är det? Normalt innebär det, likt miljömässig upphandling, att man ställer ett antal sociala krav som entreprenören ska uppfylla. Det kan till exempel innebära involvering av praktikanter eller arbetslösa från området. I EU-sammanhang brukar detta benämnas SRPP – socially responsible public procurement (Europeiska unionen 2011: 7). Sverige har inte kommit så långt när det gäller användning av sociala krav i upphandling och EU:s regelverk tillåter mycket mer omfattande insatser än det som görs. Dokument som finns inom Göteborgs Stad andas öppenhet och nyfikenhet. Exempelvis säger man att social upphandling både ska gynna ökat medborgardeltagande i samhället och underlätta för arbetslösa att få jobb (Upphandlingsbölagen 2012: 4). Att kommunen dessutom i sin budget betonar vikten av ökad social upphandling legitimerar

enligt EU-reglementet att kommunen utvecklar fenomenet (Upphandlingsbolaget 2012: 6).

Innebär det att kommunen är beredd att pröva en utvecklad form av social upphandling? En form där kommunen i dialog med lokala aktörer hittar ett sätt där »de goda krafterna« engageras i Uteplatsens byggande? Så att platsen görs till deras? En modell där de tio konstnärerna, med byggentreprenören som arbetsledare, engageras för byggandet? En form där en grupp ungdomar från Mixgården och de tre skolorna är med och bygger? En form där föräldrar och barn från öppna förskolan som ligger vid parken bidrar vid byggandet? Och att dessa människor på något sätt får ersättning för sitt arbete, antingen i form av direkt lön för dem som är arbetslösa och ser lönearbete som viktigast, eller kanske i form av fondering om det finns folk som kan tänka sig att delta som samhällsbyggare och samtidigt starta uppbyggnaden av en lokal investeringsfond som invånare själva bestämmer över. På så sätt skulle kommunen, med detta lilla projekt, kunna bidra till att möta lokala behov som behöver tas hänsyn till. Inkludera invånarnas kunskap. Gör man inte det finns det risk att social upphandling av sådana här begränsade projekt endast kommer att innebära att ett par ungdomar får praktik under en månad eller att en arbetslös byggandsutbildad får arbete tillfälligt. Detta vore naturligtvis mycket positivt för dem, vilket inte ska förringas, men involvering av några få personer räcker inte för att projektet ska få positiva lokala sociala avtryck. Om traditionell social upphandling innebär att Uteplatsen tas över av drogförsäljare och andra kriminella så snart den byggs färdigt, är inte mycket vunnet med att lägga så mycket energi på en medskapande designprocess. Att forma den sociala upphandlingen så att den gynnar

lokalsamhället, är alltså ett exempel på hur man tar ansvar för *hela* designprocessen, även det sjunde steget »att ta hand om det som händer efteråt«. Det vore att använda den medskapande designprocessen rörande Uteplatsen som en strategi för att länka mellan uppifråninbjudningar och invånarinitiativ. Skulle man sedan lyckas inkorporera dem i sina vardagliga arbetsmetoder och göra en sådan här ny form av social upphandling till en ordinarie process i kommunen, vore det ett tecken på att *omgestaltning* sker. ✨

¹ www.urbanempower.se

² www.utvecklingnordost.se

³ Begreppet *omgestaltning* beskriver den förändring som samhällets institutioner behöver gå igenom för att axla de komplexa frågor som vi möter och kan ses som den sociala motsvarigheten till *omställning* vilket är ett begrepp som ofta används för att beskriva den förändring som behövs för att möta klimatpåverkan (Stenberg et al. 2013).

⁴ Information om modellerna nås lättast genom www.kunskapsmatris-s2020.se

⁵ Mer information om kursen finns på www.suburbsdesign.wordpress.com. Kursen har bytt namn och heter nu *Design and planning for social inclusion*.

⁶ www.csstudio.co.za

⁷ www.deep-democracy.net